

УДК 101.1

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2026.64.39>

ФЕНОМЕН ГРОМАДЯНСЬКОЇ НАУКИ ЯК СУЧАСНОЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ПРАКТИКИ І МЕТОДОЛОГІЇ

Віталій Якубець

*Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського,
Навчально-науковий гуманітарний інститут,
кафедра психології, філософії та суспільних наук
вул. Джона Маккейна 33, м. Київ, Україна
<http://orcid.org./0009-0004-1667-8761>*

У роботі досліджено феномен громадянської науки як сучасної дослідницької практики та наукової методології. Громадянська наука та її гносеологічні інструменти, які ґрунтуються на засадах партисипативності, співінтерпретації і міждисциплінарності, можна визначити як такі, що еволюціонували на усталених соціопсихологічних образах наукової революції, а також культурі соціальної співучасті, які, своєю чергою, живляться та підтримуються цінностями пізнання та відкритості світу. Автор простежує еволюцію цього явища: від аматорських спостережень до мейнстріму у сферах екології, біології та медицини, що визначає новий спосіб життя сучасного дослідника.

Особливу увагу приділено методологічному інструментарію громадянської науки, який інтегрує наукові підходи і новітні соціальні практики, виводячи наукове дослідження за межі офіційної науки і окремої аматорської лабораторії. Громадянська наука перестала бути нішевим захопленням і перетворилася на глобальний тренд, що визначає сучасну науку і технологію.

Сформовано концепт дослідника-громадянина – рефлексивної особистості з новою ідентичністю, чия участь у науковому пошуку забезпечує продуктивне розв'язання актуальних проблем довкілля, організму та біосистем. Ключовою фігурою пізнавального процесу стає дослідник-громадянин. Це особистість, яка володіє високим рівнем рефлексії та усвідомлює себе повноправним членом наукової спільноти.

Новий тип громадянства дає своїм членам можливість зробити внесок у дослідження проблем організму, довкілля і біосистем загалом, запрошує людей брати активну роль у підвищенні власної наукової та дослідницької грамотності, активно й динамічно шукати нові знання.

У дослідженні підкреслюється, що громадянська наука пропонує найбільш життєздатні методи розв'язання проблем довкілля та біології через пряме залучення громадянського ресурсу.

Ключові слова: громадянська наука, партисипативні практики, міждисциплінарна методологія, біотехнології, мережа, гносеологічні інструменти, новий тип громадянства.

Постановка проблеми. Громадянська наука нині надзвичайно популярна. Уявлення про неї поступово змінювалося у суспільній свідомості: від малоцікавої галузі досліджень у сфері біології, довкілля і медицини до сучасної партисипативної науки. Весь комплекс видів громадянської науки, який позначає новий спосіб життя, нове бачення довкілля, здоров'я і діяльності, стає дедалі популярнішим. Громадянська наука стала справжнім явищем у науковій і соціальній сферах. Така поширеність у соціумі робить її все більш актуальним способом життя і методом дослідження базових параметрів життя. Широкий загал людей з різних соціальних страт і груп, окремо взята особистість фактично на кожному кроці свого життя постійно стикаються не лише з поняттям громадянської науки, але й багатьма науковими і соціальними практиками громадянської науки, необхідними для дослідження здоров'я, діяльності та довкілля людини, основними якісними параметрами життя.

© Якубець В., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Часто навіть неусвідомлено, на інтуїтивному рівні людина бере участь у тій чи іншій формі громадянської науки, наприклад, вивчаючи свій раціон чи біоритм, займаючись вирощуванням рослин чи спостерігаючи за змінами погоди або поведінки тварин. Громадянська наука нині означає вже не просто окремо взятий спосіб життя і методи дослідження поодинокі особистості, але виступає вираженням мейнстріму сучасної екологічної та біомедицинської науки, новітнім напрацюванням у сфері біології, екології і здоров'я. Отже, зовсім не дивно, що громадянська наука формує домінуючі наукові тренди і пропонує дієві способи розв'язання проблем у сфері довкілля, біомедицини і саморозвитку.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематика громадянської науки як способу дослідження біології, довкілля, здоров'я та діяльності людини знайшла свій розвиток та обґрунтування в роботах сучасних дослідників (Н. Гордієнко, Г. Дженкінса, М. Іто, О. Павловської, Т. Яценко, А. Ковальова), проте залишаються деякі лакуни в її дослідженні, зумовлені швидким науковим поступом цього напрямку в усіх сферах пізнання.

Матеріалом дослідження виступили джерела зі спеціалізованої літератури, які зосереджені на понятті громадянської науки та її основних напрямках дослідження у сфері здоров'я, діяльності, довкілля і біології, зокрема; бібліографічні джерела, які стосуються історії та філософії науки, а також дослідження з міждисциплінарної сфери, зокрема, спрямовані на біотехнології, медицину, культурологію, соціологію, екологію, психологію. Для цього було використано різні міжнародні бази даних (Web of Science, Scopus, PubMed, Springer Link, DOAJ, JSTOR та Google Scholar). Крім того, були переглянуті декілька інтерв'ю з відомими дослідниками і практиками, які вивчають громадянську науку та її виміри, вебсайти, такі як SciStarter (найбільша онлайн-колекція проєктів громадянської науки), iNaturalist (соціальна мережа громадянських науковців, побудована на концепції обміну спостереженнями за біорізноманіттям по всьому світу), щоб максимально охопити концептуальну галузь досліджуваної теми громадянської науки. Щоб ідентифікувати ці бібліографічні джерела, ми використали такі поняття у пошуку, як: громадянська наука, методи громадянської науки, краудсорсинг, партисипативна наука, волонтерство, мережеве суспільство, спільне створення благ, колективний інтелект. Основна увага була зосереджена на найновіших україномовних і іншомовних джерелах з такої тематики.

Виклад основного матеріалу. Інтерес до громадянської науки присутній у сучасній мережевій культурі, партисипативних студіях та суспільстві загалом. Громадянська наука стала центральним фокусом у питаннях біології, довкілля і здоров'я людини. Основним рушійним чинником цього процесу є технологічні зміни, пов'язані з поширенням біологічних технологій і біофілософського дискурсу на більшість сфер життя людини.

Зростає усвідомленість людини щодо того, що організм, біосистема і довкілля є ключовим простором для пізнання і дослідження. Практично у всіх сферах життя особистість стикається із запитом на пізнання. Від офіційних дискурсів про охорону довкілля до засобів масової інформації і популярних наративів про здоров'я і екологію чути наполегливі заклики активно, на науковій і партисипативній основі здійснювати дослідження організму і довкілля.

Така активна гносеологічна позиція щодо власного життя стає не просто тимчасовим психологічним станом очікування або сподівання, а деонтологічним обов'язком особистості.

Палке, нестримне бажання сучасного неофіта науки брати участь у практиках громадянської науки й активно застосовувати гносеологічні й епістеміологічні інструменти громадянської науки зливається із загальною тенденцією до соціального співізнання, «... аналітично-інтерпретаційний потенціал соціологічної архетипіки щодо осмислення

суспільних явищ і процесів полягає в генеруванні нових концептуальних підходів і дослідницьких практик, які спираються на сучасну міждисциплінарну методологію і уможливають наукове вивчення фундаментальних детермінант психологічних, соціальних і культурних феноменів» [2, с. 38].

Громадянська наука та розроблений у рамках неї гносеологічний інструментарій тим самим сприяє формуванню нового бачення і альтернативних підходів до проблеми пізнання людини.

Біологічний організм, довкілля, сама процесуальність життя стають полем для дослідження. Людський організм, форми людської діяльності, умови людського життя стають не просто даністю природи, яка раз і назавжди визначена, а пізнавально-проектною активністю – процесом дослідження, модифікації, налаштування, трансформаційного втручання, який реалізується власноруч особистістю, оснащеною філософією громадянської науки і її дієвим гносеологічним інструментарієм. Можна погодитися з твердженням, що «... необхідно активізувати роботу з популяризації модифікації способу життя серед населення...» [4, с. 127].

Ми живемо в біотехнологічному суспільстві, глобальній науковій лабораторії, у якій організм, довкілля і спосіб життя формуються якісно й кількісно по-новому. У цьому контексті «... спосіб життя являє собою набір цінностей і норм, що детермінують поширення та передачу від покоління до покоління певних моделей поведінки в певному життєвому просторі» [1, с. 9].

У сучасному суспільстві, зосередженому на дослідженні і вдосконаленні, люди намагаються зробити себе міцнішими, діяльність продуктивнішою і результативнішою, подовжити тривалість активного й наповненого змістом життя через самопізнання та самодіагностику, перемоги психічні і фізичні порушення за допомогою здорового способу життя та самостійного усвідомленого вибору, піддаючи своє здоров'я власному дослідженню [3, с. 3].

З практиками громадянської науки нерозривно пов'язана сучасна соціальна партисипація, яка означає процес участі або співучасті людей [7, с. 25], і нині дієво використовується в різних сферах життя, зокрема надзвичайно широко в дослідженні. Категорія партисипації тісно пов'язана з поняттям просьмеризму, що передбачає включення споживача в процес виробництва кінцевого продукту. Ключовими особливостями просьюмера є активна пізнавальна позиція стосовно біологічних систем (клітини, організму і екосистеми). Окремо виділяється поняття партисипативної культури дослідження, у межах якої люди виступають одночасно в ролі споживача, спонсора і дослідника. Принцип партисипації, який розуміється як синергія всіх дієвців пізнавального процесу, означає свідому, мотивовану і професійну співучасть кожного з них у багатоетапному процесі наукового дослідження.

Маючи достатній ступінь самоусвідомленості і партисипативності, дослідник самостійно проєктує шляхи дослідження, здатний адекватно прийняти наявну дослідницьку реальність, самовизначитися та самоідентифікуватися щодо неї. Високий рівень партисипативності забезпечує перетворення науковця-громадянина на відповідального керманіча наукового дослідження, мобілізує інтелектуальні і фізичні ресурси для подолання зовнішніх та внутрішніх перешкод на безупинному треку пізнання.

Партисипативний підхід – це сучасний напрям у громадській науці, який ґрунтується на безпосередній участі зацікавленого громадянина в процесі наукового пізнання. В умовах партисипативності зацікавлені громадяни отримали право брати участь у процесі пізнання. Громадяни хочуть, щоб до них ставилися як до осіб, здатних здійснювати власні дослідницькі програми.

Уперше партисипація як поняття було вжито французьким антропологом Л. Леві-Брюлем у книзі «Надприродне в первісному мисленні» [9, с. 19]. Партисипація вкоренилася і набула популярності в мережевому суспільстві насамперед завдяки діяльності Г. Дженкінса, який на початку ХХІ століття випустив серію книг та статей, присвячених культурі партисипації і тим, хто її практикує. Основною метою його наукових праць була зміна усталених уявлень в аспекті переходу від образу пасивних споживачів до образу активних учасників. Насамперед Г. Дженкенс говорить про те, що з розвитком та розповсюдженням цифрового контенту кожен користувач стає автором за рахунок практик коментування, створення текстових постів, графічного, візуального, інтерактивного та іншого контенту. У співавторстві з японським антропологом М. Іто була випущена книга, присвячена тематиці партисипативної культури та опису прикладів із повсякденності. Зважаючи на поточну залученість аудиторії до процесу виробництва контенту, Г. Дженкенс звернув увагу на можливості активної участі людини в пізнанні [8, с. 33–34].

Активна участь у пізнанні світу розглядається як природна психологічна настанова для людини, яка має на меті покласти відповідальність за свій інтелектуальний стан на себе. У цій обстановці знання про себе і навколишній світ стають основою для усвідомлених, відповідальних рішень. Знання тепер генеруються не лише усталеними класичними науковими спільнотами, а і самими громадянами [11, с. 154]. Зміна усталених відносин і тенденція до розширення прав і можливостей громадян, автономії суб'єктів перетворила їх на самостійних творців знання, визначальних діячів процесу пізнання. «Серед найбільш значущих характеристик «медицини завтрашнього дня» називають партисипацію – активну участь пацієнтів у прийнятті медичних рішень. У публікаціях на цю тему підкреслюється, що в недалекому майбутньому в розпорядженні пацієнтів буде все більший обсяг знань про власну генетичну схильність до тих чи інших захворювань; добре освічені пацієнти братимуть участь у прийнятті правильніших лікувальних рішень; медичні документи будуть проводитися з більшою орієнтацією на пацієнтів, ніж на лікарів та установи, пацієнти отримають до них більший доступ та контроль; перевага в отриманні генетичної інформації серйозно вплине на спосіб життя людей, у тому числі за межами закладів охорони здоров'я» [8, с. 33–34].

Біотехнічналізація та партисипація суспільства в ХХІ столітті, а також допитлива поведінка та самодослідження трансформували поняття науки. Як наслідок, основні параметри наукової діяльності нині не тільки підпорядковані державній опіці й офіційній науці, але й нерозривно переплетені з партисипацією та біотехнологіями.

Нові форми гносеологічної соціальності формуються навколо розповсюджених біологічних, екологічних та медичних проблем (наприклад, клітинної біології, дефіциту водних ресурсів або цукрового діабету). Цю соціальність поєднує спільна для її учасників ідентичність. Спільноти, організовані навколо спільної пізнавальної ідентичності, стають усе більш важливими в науці. Учасники цих спільнот прагнуть оволодіти спеціалізованими знаннями про дійсний стан свого організму й довкілля, в якому мешкають. Вони займають активну соціальну й політичну позицію, ініціюючи і створюючи фонди й рухи, щоби привернути суспільну увагу до важливих пізнавальних проблем. Нове громадянство передбачає нові способи розбудови соціальних об'єднань, насамперед через створення соціальних мереж і вебсайтів [10, с. 312–313].

Науково-громадянський контент поширюється через комунікаційні події, книги, рекомендації, фільми, які показують, як люди здійснюють пізнання і самопізнання. Нове наукове громадянство формує нові стосунки з науковими експертами.

Сучасний громадянин-дослідник перебуває в центрі мережі потоків інформації та форм дослідницьких методик. Активна наукова громадянська позиція проявляється саме тоді, коли люди самі відіграють динамічну роль у підвищенні власної наукової грамотності. Вони роблять це за допомогою різноманітних засобів масової інформації, але найчастіше через відносини з представниками власної спільної ідентичності.

Активний пошук наукових знань особливо виражений у сфері, яка людину особливо цікавить, а саме біологія, екологія, фармація, медицина, генетика, біотехнології, саме там, де основні параметри життя людини поставлені в центр уваги.

Наукова грамотність і громадянство йдуть пліч-о-пліч: люди повинні бути освіченими щодо власного організму, довкілля та біотехнологій, щоби приймати рішення щодо їх вивчення. Сучасна наука та технологія вимагають високого рівня участі партисипантів у дослідженнях, наукової грамотності та самоспрямованої зацікавленості в нейробіологічних основах життя [6, с. 13–14]. Сучасні практики дослідження в громадянській науці невіддільні від нової страти громадян-учених, які зіграли велику роль у створенні нової цифрової і біотехнологічної науки навколо базових параметрів життя людини.

Щоби повністю зрозуміти масштаби та майбутні наслідки впливу громадської науки на сучасне повсякденне життя, потрібно розглядати її з партисипативної та міждисциплінарної перспективи. Справді, «... це область, що не має чітких границь. Як дослідники, що спеціалізуються в інших галузях, можуть виявитися утягненими у вивчення нервової системи, так і нейробіолог може раптом виявити, що веде фундаментальні дослідження в галузі, для якої нервова система не є основним об'єктом вивчення» [5, с. 6]. Їм потрібно вступити в ще більш міждисциплінарний діалог, який буде взаємовигідним способом розвитку науки XXI століття.

Висновки. Хоча докладний розгляд усіх сфер громадянської науки виходить за рамки цієї роботи, проте вони сформували сучасний порядок денний дослідницьких практик: дослідження громадянської науки й методик вплинули на акцентування уваги на партисипативному мисленні та способі дії дослідників.

Методологія громадянської, науки є міждисциплінарною, вона поєднує різні види гносеологічних інструментів, знань і практик. Як міждисциплінарна дослідницька методологія громадянська наука інтегрує ідеї з багатьох різних наукових і позанаукових концепцій і теорій. Доречно в цьому контексті відзначити, що джерела цієї роботи мають тяглість від наукових підходів епохи Ренесансу, досліджень Нового часу до сучасних міждисциплінарних наукових практик.

Громадянська наука дозволяє людям здобувати знання в набагато більш продуктивний і практичний спосіб. Водночас це означає, що для того, щоби займатися громадянською наукою, потрібна послідовність, рефлексивність і обізнаність.

Особистість, яка займається громадською наукою, усвідомлює себе не просто дослідником, а дослідником-громадянином, повноправним учасником науково-дослідної спільноти, яка має власну сформовану ідентичність.

Дослідження громадянської науки є необхідним методологічним інструментом для розуміння того, як нині наука виходить далеко за межі своєї звичайної сфери – кабінету, сайту, каналу, клініки, лабораторії та лікарні, у нову сферу партисипативних, міждисциплінарних і соціальних дослідницьких практик.

Список використаної літератури

1. Балабанова Л.М. Моделі формування здорового способу життя: психологічний аналіз у контексті цінностей і життя: психологічний аналіз у контексті цінностей і норм. *Ukrainian psychological journal*. 2018. №4 (10). С. 7–18.

2. Гордієнко Н.М. Соціологічна архетипіка: аналіз теоретико-методологічних засад та постмодерної практики в Україні. *Український соціум*. 2022. №2 (81). С. 33–41.
3. Загальна теорія здоров'я та здоров'язбереження : колективна монографія / за заг. ред. проф. Ю.Д. Бойчука. Харків : Вид. Рожко С.Г., 2017. 488 с.
4. Кіреєв І.В., Жаботинська Н.В. Роль модифікації способу життя в реалізації концепції здорового способу життя. «Сучасні тенденції, спрямовані на збереження здоров'я людини» присвячено пам'яті професора О.В. Пешкової : зб. наук. пр. (м. Харків, 22–23 квіт. 2021 р.). Харків, 2021. Вип. 2. С. 125–128.
5. Ковальова А.А., Ковальова О.В., Бурка О.М., Присяжнюк А.О. Нейробіологія розвитку та навчання. Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2022. 325 с.
6. Медична психологія: у 2 т. / за ред. академіка С.Д. Максименко. Київ : «Видавництво Людмила», 2023. Т. I. 512 с.
7. Павловська О.В. Логіка та дологічне мислення. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. №29. С. 24–27.
8. Поцулко О.А. Вплив ідеології персоналізованої медицини на практику прийняття медичних рішень. *Соціально-етичні та деонтологічні проблеми сучасної медицини (немедичні проблеми в медицині)* : зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 23–24 лютого 2023 р.). Запоріжжя : ЗДМУ, 2023. С. 32–35.
9. Яценко Т.С. Динаміка та семантика цілісної психіки. *Актуальні проблеми психології розвитку особистості* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 12–15 трав. 2023 р.). Київ : Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 2023. С. 16–21.
10. Jorgensen M.W. Patient-centred decision-making? Biocitizens between evidence-based medicine and self-determination. *Evidence & Policy*. 2015. Vol. 11. No. 3. P. 311–329.
11. Pingitore A., Iacono A.M. The patient as a person: an integrated and systemic approach to patient and disease. Cham, Switzerland : Springer Nature, 2023. 252 p.

THE PHENOMENON OF CITIZEN SCIENCE AS A MODERN RESEARCH PRACTICE AND METHODOLOGY

Vitaly Yakubets

*V.I. Vernadsky National University of Tavria,
Teaching and Scientific Humanitarian Institute,
Department of Psychology, Philosophy and Social Sciences
33 John McCain St., Kyiv, Ukraine
<http://orcid.org/0009-0004-1667-8761>*

The paper explores the phenomenon of citizen science as a modern research practice and scientific methodology. Citizen science and its epistemological tools, which are based on the principles of participation, co-interpretation and interdisciplinarity, can be defined as those that evolved on the established socio-psychological images of the scientific revolution, as well as the culture of social participation, which, in turn, are nourished and supported by the values of knowledge and openness to the world. The author traces the evolution of this phenomenon: from amateur observations to the mainstream in the fields of ecology, biology and medicine, which defines a new way of life for a modern researcher.

Special attention is paid to the methodological tools of citizen science, which integrates scientific approaches and the latest social practices, taking scientific research beyond the boundaries of official science and a separate amateur laboratory. Citizen science has ceased to be a niche hobby and has become a global trend that defines modern science and technology.

The concept of a citizen researcher has been formed – a reflective individual with a new identity, whose

participation in scientific research provides a productive solution to current problems of the environment, organism and biosystems. The key figure in the cognitive process is the citizen researcher. This is an individual who has a high level of reflection and realizes himself as a full member of the scientific community.

A new type of citizenship provides its members with opportunities to contribute to the study of problems of the organism, the environment and biosystems as a whole, invites people to take an active role in increasing their own scientific and research literacy, and actively and dynamically seek new knowledge.

The study emphasizes that citizen science offers the most viable methods for solving environmental and biological problems through the direct involvement of a citizen resource.

Key words: citizen science, participatory practices, interdisciplinary methodology, biotechnology, network, epistemological tools, new type of citizenship.

Дата першого надходження статті до видання: 22.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026